

UKRAINA

ÉS

AZ UKRAINAIK

MAGYARORSZÁG OROSZFOLDÍ BARÁTAI

IRTA

DI RUDNICKYJ ISTVÁN

A LEHBIIKW cv, i ja TEMEN A FÖLDRAJZ TANÁRA

UKRAINA NÉPRAJZI ÁTNÉZETI TÉRKÉPÉVEL

VJ?

BUDAPEST

FRITZ A. BETŰIVEL

1914.

AZ UKRAJNAI EGYETEMES NEMZETI TANÁCS
NÉMETBŐL FORDÍTOTTA K. ZÁMAI GERGELY

MÉLTÓSÁGOS
SZEMERE MIKLÓS
ÚRNAK

AZ UKRAINAI NEMZET
LELKE MEGÉRTŐJÉNEK

NAGY JÓAKARÓJÁNAK

HÁLÁSAN FELAJÁNLJA
AZ UKRAINAI EGYETEMES NEMZETI TANÁCS.

A magyarság jóindulatába!

A magyar olvasó nem is hinné, mennyi kapcsolatot teremtett a természet és a történelem az ukrainai és a magyar nemzet között. Mind a kettő nagy kiterjedésű síkságokon lakik és a mai napig is főleg földművelő nép maradt. Területeik gazdagon meg vannak áldva nagy ásványi kincsekkel, az ipar és kereskedelem e hatalmas segélyforrásaival. Mind a két nemzet, noha a Kárpátok sziklabástyái emelkednek fel köztük, a történelem folyamán béke és háborús körülmények között számos kölcsönös vonatkozásban állt egymással. Évszázadok óta él az ukrainai nép egy csekély része rutének neve alatt északkeleti Magyarország hegyei közt — a Rákóczi hű népe. A halicsi, premysli és lembergi hercegségek háborúban és békében élénk viszonyt tartottak fenn a szomszédos magyar királysággal. Az újkori ukrainai államképződés a XVII. és XVIII. században hű szövetségeseket keresett és talált Magyarországon. Chmelnicky Bogdán, Ukrajna egy hetmanja Rákóczi Györggyel és Károly Xjuszztáv svéd királlyal védő-

és dacsövetséget kötött a szövetkezett Lengyel- és Oroszország ellen, valamint a XVIII. század elején a geniális Mazeppa is csatlakozást óhajtott Magyarországgal.

Az izlamvilág ellen folytatott több százéves küzdelem mind a két nemzetet a magyart és az ukrainait egyformán megakadályozta fejlődésében. A tatár veszed elem Ukrainában megfelel a magyarországi törökveszedelemnek. Palócok, kunok, besenyők kapcsolata révén e két nemzet fajiságában, vérében is szoros a rokonság, amit történelem, földrajzi nomenclatura, anthropologia, nyelvtudomány, ethnologia és ethnographia számtalan jelensége bőven igazol. Mind a két nemzet büszke lehet reá, hogy évszázadokon át védőfala volt az európai kultúrának és a kereszt-tyénségnek az ázsiai barbárság ellen vívott harcokban. Az ukrainainak nem engedte meg a sors, hogy a félezredéves tatárveszedelem pusztításait kiheverje, mert az orosz uralom megsemmisítette a fejlődés összes lehetőségeit. Most, mikor az ázsiai sivatagok urainak örökösei az európai kultúrát fenyegetik, emlékezzék meg a szerencsésebb magyar nép félig elfeledett szomszédairól és egykori bajtársairól . . . !

I. Bevezetés.

Ukraina — Ukrainiak — két üres szó a közép- és nyugat-európai fülnek. E soroknak, amelyek az európai közönség legszélesebb körei számára íródtak, az a célja, hogy e régóta eltűnteknek látszó nevek jelentőségét visszaidézzék a köztudatba.

Ukraina egy nagy ország Keleteurópa déli részén. Ezt az országot az ukrainai nép lakja. Az országot közönségesen és tévesen Kisorosz-, Délorosz-, Nyugatoroszországnak, a népet, épp oly tévesen kisoroszoknak, déli oroszoknak, Ausztriában ruthéneknek, ruszinoknak, rusznyákoknak nevezik. E nagy ország és nagy nép fizikai és embertani földrajzát, főleg pedig az ország és a nép történetét Európában korántsem ismerik annyira, hogy az emberek helyes fogalommal bírhatnának róla.

Nem tudományos embertani és földrajzi értekezést nyújtunk az alábbiakban az olvasónak, csupán lehető rövid leírását mindannak, amit a mostani háborús időben e tárgyról tudni érdemesnek látszik. E füzet tájékoztató jellege miatt áldozatul kellett esnie nagyon sok olyan dolognak, ami tudományos tekintetben egyébként nélkülözhetlen volna.

II. Ukraina területe.

Az ukrainai nép egységes területen lakik, amelynek kiterjedését egyetlen európai államé se múlja fölül — Oroszországét kivéve. Ukraina területe 850,000 négyzetkilométernél több, tehát IVi-szer nagyobb, mint a mai német birodalomé.

Az *ukrainai terület* az európai síkfeld déli részét teszi; délen elnyúlik a Kárpátokig, a Jaila-hegységig és a Kaukázusig, valamint a Fekete-tenger partjáig a Dunadeltától a Kuban-torkolatáig. Északi határait a Poliszje nagy erdei mocsarai jelölik a Közép-Djneper mindkét partján. A tágas fönnsík és síkfeld e két nagy határvonal közt — ez az Ukraina, amely fekete termőföldje-

vei, gazdag szén-, vas-, petróleum- és sókincseivel egyike a föld legértékesebb országainak. És ezt a szép országot olyan nép lakja, amely egy évezred óta számtalan sorscsapást volt kénytelen elszenvedni, de mindemellett hajthatlanul, noha borzasztóan meggyöngítve, meg tudta őrizni területét és sajátosságát.

Az ukrainai terület néprajzi határai a következők: a Duna Szulina ágától és Izmail várostól az ukrainai terület nyugati határa Beszarabiában Akkermanon át, azután a Dnjészter hosszában Orgijejev és Bielcy mellett elhúzódik Novoszelicáig. Bukovinában ez a határ Storoznecen, Vikovon, Moldavicán, Kirlibabán át eléri a Cseremos forrását és innét átmegy északkeleti Magyarországba. Itt a Vissó és Tisza, valamint a Gutin-hegység mentén, Újlak, Beregszász, Munkács, Ungvár, Bártfa és Lubló városokat érintvén, a Poprád-folyóhoz ér. Galíciában Grybov, Gorlice, Dukla, Szánok városkák, továbbá a Szan-folyó Jaroslauig és a Szienjava jelzik a lengyel-ukrainai határt. Orosz-Lengyelországban a nyugati határ Zamosc, Krasnostav, Lukov, Siedlce, Drohicsyn városoktól keletre vonul át és a grodnoi kormányzóságban a Narew forrásánál a bjalovjezsi erdőben végződik.

A grodnoi és minszki kormányzóságokban Ukrajna északi határa a Jasiolda-folyó és a Vygonosc mellett vonul el a Pripetig, amelynek folyását követi a Djneprig. Ez északi határ további irányát jelölik: a csernigovi kormányzóságban a Djnepr-folyó Lojevig, továbbá Mglin, Pocsep, Eszman városok; a kurski kormányzóságban Rylsk, Szudzsa, Obojan, Korocsa, Oszkol városok; a voronezsi kormányzóságban a Don-folyó Osztrohósknál és Novokhoperszk város.

Ukrajna keleti határa a Don vidékén a Choper hosszában vonul el, e folyam torkolatáig, aztán a Kalitwát és az alsó Donacet és a Dont követi Nowocserkaszkig és a Szal-folyó mentén a Manycs-tavat és Stavropolt érintve, eléri a Kaukázus elővidékét. Itt a határ nagyon bizonytalan, mert az ukrainai parasztok élénk telepítő mozgalma néhány évtized óta eme vidékek felé irányul és az ukrainai telepek hosszú sorával már elérte a Kaspi-tengert. A Pjatyhorszk-Labinsk-Maikop-Tuapsei-vonaltól északra, a Fekete-tenger partvidéke mindenesetre ukrainai.

Ha ezeket a határokat Európa politikai földabroszába berajzoljuk, látni fogjuk, hogy az ukrainai terület birtokán két állam osztozott meg. Ausztria-Magyarország és Oroszország. De nagyon egyenlőtlen részben. Ausztria-Magyarország Ukrainának

nagyon csekély (Vu-ed) részét bírja, az ország többi része fölött Oroszország uralkodik. A két állam koronaországainak és kormányzóságainak határai legkevésbé sem veszik tekintetbe a néprajzi viszonyokat és az alább előtüntetett statisztikai adatok elolvasása után azt hihetné az ember, hogy a területük határvidékein az ukrainaiak csak szétszórt telepeket képeznek — idegen földön. De a dolog nem így áll: Ha pl. megállapítjuk, hogy az ukrainaiak a woronezsi kormányzóságban a lakosság 36%-át képviselik, úgy ez azt jelenti, hogy az ukrainaiak a kormányzóság egyik részében (a déliben) sűrű tömegekben laknak (az osztroszki kerületben 94%, a bohucsáriban 83%, a byrjucsiban 70%, a valujkiban 53%, stb.), míg ellenben az északi rész teljesen az orosz néprajzi területben fekszik.

Hogy az olvasó szemléletes képet nyerjen az ukrainai területről, röviden elősorolunk néhány statisztikai adatot. Teljesen mellőzzük az ukrainai területnek azt a csekély részét, amely Ausztria-Magyarország birtokában van, t. i. keleti Galíciát, északnyugati Bukovinát, északkeleti Magyarországot, összesen 75,000 négyzetkilométert, 4.200,000 ukrainai lakossal. Egész figyelmünket az orosz Ukrainára irányozzuk. A statisztikai adatokat az 1910-ki orosz hivatalos számításokból vettük át, a nemzetiségi statisztika százalékos tételeit pedig az 1897-ki első orosz népszámlálás eredményeinek kimutatásából. Ezt a statisztikát senki se fogja azzal gyanúsíthatni, hogy az ukrainaiak javára készült.

Az első törzsvidék, amellyel Oroszországban találkozunk, a *wolhyniai* kormányzóság (71,000 négyzetkilométer, 3.850,000 lakossal). Az ukrainaiak a lakosság zömét képezik, a többi része így oszlik meg: zsidók 13%, lengyelek 6%, németek 6%, oroszok 3%, csehek 1%. A wolhyniai törzsvidékhez csatlakoznak Ukraina nyugati és északnyugati határvidékén: a *kholmi* kormányzóság 390,000 ukrainai lakossal, főleg Hrubesiv és Tomasiv környékén; a *grodnoi* kormányzóság déli harmada 440,000 ukrainai lakossal Brest, Kobryn és Bjelsk táján és a minszki kormányzóság 390,000 ukrainai lakossal Pinszk és Mozyr körül.

A szomszédos *Podolia* (42,000 km², 3.740,000 lakossal) népességének 81%-a ukrainai, 9% zsidó, 3% orosz, 2% lengyel. A podoliai törzsvidékhez csatlakoznak az ukrainai terület kiágazásai, a legnagyobb részben román lakosságú *besszarabiai* kormányzóság északnyugati és délkeleti részén, Chotinnál és Akkermannál 460,000 ukrainai lakossal. A harmadik ukrainai törzsvidék

a *kyjivi* (kievi) kormányzóság (51,000 km², 4.570,000 l.), a népesség 79%-a ukrainai, 12% zsidó, 6% orosz, 2% lengyel. Sokkal kevertebb lakosságú a *kherszoni* kormányzóság. Itt a számarány a következő: 54% ukrainai, 21% orosz, 12% zsidó, 5% román, 1% bolgár, 1% lengyel.

A nevezett ukrainai törzsvidékek mellett a Dnijpro jobbpartján méltó helyet foglalnak el a balpartiak. A *csernigowi* kormányzóságban (52,000 négyzetklm. 2.980,000 l.), az ukrainaiak számaránya az összes lakossághoz képest 86%, a *poltavai* kormányzóságban (50,000 négyzetklm., 3.580,000 l.) 98%, a *charkovi* kormányzóságban (54,000 négyzetklm., 3.250,000 l.) 70%. A népesség többi része orosz és zsidó. E törzsvidékekhez a határvidékek csatlakoznak: a *kurszki* kormányzóság déli részén 670,000 ukrainai él Putwyl, Hrajworon, Novooszkol környékén, a *voronezsi* kormányzóság déli részén Osztrohoszk, Bohucsár, Byriucs, Valujki körül 1.200,000 és a *Don-vidék* nyugati részén, Taganrog, Rosztow, stb. körül 980,000.

Az ukrainai terület három utolsó törzs vidéke közül a jekaterinoszlávi kormányzóságban (63,000 négyzetklm., 3.060,000 l.), a népesség számaránya a következő: 69% ukrainai, 17% orosz, 5% zsidó, 4% német, 2% görög, 1% tatár, fehér orosz és lengyel. A *tauriai* kormányzóságban (60,000 négyzetklm., 1.880,000 l.) 42% ukrainai, 28% orosz, 13% tatár, 5% német, 3% zsidó, 3% bolgár, 1% örmény. A *Kubán* tartományban (92,000 négyzetklm., 2.630,000 l.) 47% ukrainai, 44% orosz, 9% különféle kaukázusi népfaj. A szomszédos *Sztavropol* vidéken *Terek* tartományban és a *Fekete-tenger* vidékén 510,000 ukrainai lakik. Valamennyi nevezett terület, a Taurusz vidéktől kezdve a legutóbbi évtizedek óta intenzív ukrainai telepítés színhelye, ennél fogva biztosra vehető, hogy az ukrainaiak 1897-iki számaránya azóta lényegesen megváltozott.

Az imént ismertetett egységes területen kívül több mint 600,000 ukrainai él a Volgamenti déli kormányzóságokban: Asztrakhánban, Szaratovban, Szamarában, Orenburgban. A ukrainai telepek hosszú láncá orosz Középpáziában és Szibériában a Csöndes-tenger partjáig 500,000-nyi ukrainai lakosságukkal, az északamerikai Egyesült-Államokban élő 560,000, a Kanadában élő 200,000 és a Braziliában élő 60 ezer ukrainai pedig e nép nagyszerű telepesítő terjeszkedési képességét bizonyítja. Ha most az egész földgömbön lakó ukrainákat összeszámítjuk, az

1910-iki eredmény 34 ½ *millió* lélekszámot mutat ki; e számból az egységes ukrainai területre 32.700,000 lélek jut.

E szerint az ukrainaiak, ami a lélekszámot illeti, Európa népei közül a hatodik helyen állanak, a németek, oroszok, franciák, angolok és olaszok után.

III. Az ukrainai nemzet.

És most mindegyik gondolkozó olvasó előtt egy egész csomó kérdés merül föl. Ha így áll a dolog, miért van az, hogy az ukrainaiak, ez a nagy nép, oly teljesen ismeretlen az egész világ előtt? Talán csak földrajzi fogalom az Ukraina? Az ukrainaiak talán csak egy törzse a nagy orosz népnek, épp úgy, mint a bajorok és a szászok, csak egy-egy törzs a német nemzetben? ők talán csak oroszok, akiket a hosszú lengyel uralom részben „polonizált”? Avagy e két fogalom „Ukraina” és ukrainaiak csak néhány lelkesült ember üres fantáziája, akik a dicső múltért és fényes jövőért rajonganak és azt, ami után sóvárognak, már valóság gyanánt állítják elének? stb., stb.

Ezekre és a hasonló kérdésekre nagyon nehéz rövid és határozott választ adni; egyébként ugyanígy áll a dolog minden ismeretlen anyaggal szemben. Mi azonban azt a rövid és eldöntő választ mindjárt megadjuk és ennek helyességét a bizonyítékok egész sorozatával fogjuk igazolni.

Az ukrainaiak épp oly teljesen önálló szláv nemzet, mint a lengyelek, az oroszok, a csehek, a bolgárok, stb. Az ukrainai nemzet fejlődésének gyökerei a korai középkorban rejlenek, mint a német, francia és angol nemzetéi. Míg azonban e nagy európai nemzetek fejlődési folyama állandó és szakadatlan volt, addig az ukrainai nemzetet Ázsia küszöbén való földrajzi helyzete, valamint történeti sorsa fejlődésében nagyon akadályozta, sőt végül csaknem teljesen föl is tartóztatta. Az orosz államiság kialakulása Kiev körül történt a IX. században, tehát ugyanazon a területen, ahol ma is ukrainaiak laktak. Világos tehát, hogy ukrainaiak voltak az államalapítók. Aki hozzájuk tartozott, mind fölvette a legnagyobb törzsnek, a Rusz nevűnek nevét, tehát ruszkijnak mondta magát. Ezekkel rokonnyelvű, de más szláv fajtájú nép lakott ugyanakkor tőlük északra is, a mai Moszkva vidékén. Ezek körülbelül a mai tótokéhoz hasonló nyelven beszéltek, de már

akkor is az ottani őslakos csud és mongol elemekkel voltak keverve, nyelvük és fajuk tehát különbözött a kievi szlávokétól. A Rusz birodalom azonban Vladimir alatt kiterjeszkedett ezekre az északiakra is, akik tehát szintén alattvalóivá lettek a kievi Ruszországbelieknek. Innen van az, hogy a nyelvben elütő muszka is éppen úgy ruszkijnak nevezi magát, mint az igazi rusz, ahogy t. i. a kievi ukrainság nevezte magát. *A Rusz, ruszkij név ugyanis nem etnográfiai fogalmat jelölt a IX. században, hanem politikai hovatarozást.* Éppen úgy, mint máma az osztrák név egyformán jelzi a németet, csehet, szlovént, románt. Az északi mongol-russzok ugyanazt a keresztény kultúrát vették át, mint amelyet a déli rasszok: természetesen hisz az egész államnak egyházi középpontja is Kiev volt,

Amikor aztán az északi ruszok elszaporodtak és megállapították Moszkvát, államilag is különváltak a déliektől, úgy, hogy a XI. századtól már két orosz állam van: északon a moszkvai fejedelemség, délen a kievi. Hogy ezek mennyire nem tekintették egymást testvérnépnek, legjobban az mutatja, hogy állandóan öldöklő hadakozásban voltak. A sok harcnak vége is az lett, hogy a XIII. században rájuk feküdt a tatár. Az északiak jobban bírták az igát, de a déliek, az ukrainaiak, megadták magukat a tatárnál is erősebb litvánoknak. Két századig litván-orosz volt a kievi fejedelemség, a XV. században aztán egyesült a lengyel királysággal, de mindvégig a legnagyobb politikai ellentétben a moszko vitákkal.

A lengyel királyságba kebelezetten is megtartották az ukrainaiak autonómiájukat, úgy, hogy például hetmanjaik külön külügyi politikát vittek, külön haderejük volt. Ukrainának a lengyelekhez való viszonya körülbelül olyan volt, mint egy pár évvel ezelőtt a svédek és norvégek között tiszta personalis unió. A régi ukrainai államot Dsingiszkhán mongoljai szétrombolták, a borzasztóan elpusztított ország litván, később lengyel uralom alá került, amely azonban sokkal gyöngébb volt, hogysem Ukrainát megvédezhette volna a tatárok folytonos betörései elől. Ezek a betörések félezedévig tartottak és az ukrainai nemzet egész fejlődési menetét megbénították annyival inkább, mivel az ukrainaiaknak egyidejűleg a lengyel elnyomás ellen is kellett védekezniök. A nemzet önfenntartási ösztöne e borús időben megérlelte az ukrainai kozákság (Zaporogok) nagyszerű hadiszervezetét. A kozákság szerencsés háborúkat viselt lengyelek, tatárok, törökök,

oroszkok ellen és évszázadok után (Chmelnickij Bogdán alatt 1648) új ukrainai államképződést hozott létre. A lengyelek ugyanis nem tartották be az alkotmányt; minden ukrainait katólizálni, politikai jogaitól megfosztani és egyszersmind lengyellé tenni akartak. Ennek ellenhatásaképpen véres szabadságharc indult meg az Ukrainában lakó ukrainai kozákok részéről 1587-ben és ez eltartott 1654-ig. Milliók vére hullása után a kozákok, látva, hogy a lengyellel nem bírnak, inkább a velük egy hiten levő moszkovitáknak adták meg magukat a perejászlávi szerződésben. Az addigi jelentéktelen Moszkvai fejedelemség az ukrainaiak csatlakozása következtében 1654-ben egyszerre óriási birodalomná, nagygyá lett. A lengyel elnyomást az ukrainaiakra nézve most a - muszka nyomás váltotta föl: a moszkoviták a szerződést nem tartották be; a kozák szabadságot eltiporták és az egész népet jobbágyásra süllyesztették.

A hitrokon muszka a kezdetben laza függetlenséget átváltoztatta nyomasztó szolgaságra és Ukraina autonómiáját, valamint a kozák szervezetet megsemmisítette. Az ukrainai nemzet rövidesen elvesztette magasabb rendéit: az arisztokráciát, a kisenemességet, a gazdag polgári osztályt a lengyelesítés vagy (később) az elorosztítás által. Csakis az alsó papság, a kispolgárság és a teljesen szolgaságba hajtott paraszttság maradt fönn. A XVIII század vége felé úgy látszott, mintha az ukrainai nemzet utolsó órája ütött volna.

De a nemzet ezredéves balszerencse által megacélosodott életereje mégis utat tört magának. A leigázott ukrainai paraszt sohasem sejtett telepítő tevékenységet fejtett ki és a XVIII század vége óta — mikor Oroszország a krymi tatár államot megsemmisítette, — ez a nép a Fekete-tenger és a Kaukázus vidékén elterülő óriási sivatagot betelepítette és az ukrainai néprajzi területbe bekebelezte. Hogy a balsors csapásai ellenére is életben tudott maradni e nép, azt önálló voltának, a muszkától erősen elütő nemzeti egyéniségének köszönheti.

A falusi nép szellemi kultúrája és főleg a meglepően gazdag népköltészet, a XIX. században, az ukrainai irodalom bámulatos föllendülését idézte elő. Dacára a lengyelek és az orosz kormány részéről minden oldalon támasztott akadályoknak, — különösen az orosz kormány alkalmazott szigorú rendszabályokat, az ukrainai értelmiség sorai folyvást föltartóztatlanul szaporodtak, az irodalom, a művészet és a tudomány oly magas fokot

ért el, amilyent az évezredes szenvedések által elgyöngített ukrainai nemzetnél előre sejteni sem lehetett. Általában és nyugateurópai mérték szerint egy harminc millió lélekszámú nemzetnél ez a kultur-fellendülés nem magas fokú, de figyelembe kell venni, hogy az ukrainaiak 1. szláv nép; 2. Keleteurópában laknak; 3. az értelmiségük rétege nem nagyszámú. De az ukrainai nép sok milliónyi tömege természetes vezetőinek e csekély csapatát ezeréves történelmi és politikai hagyomány és világosan előírt politikai törekvések lelkesítik.

Az ukrainaiak tehát kétség kívül „kultur nemzet” a Kirchhoff által használt értelemben, a legközelebbi jövő fogja megmutatni, hogy „állami nemzet” lehetnek-e? Az ukrainaiak a történelem folyamán már két államképzést hoztak létre és ezzel megálltak a próbát.

A fönnebb kifejezett tényekkel két ellentétes nézet áll szemben, az ukrainai kérdést illetőleg. E két nézet ama két ország állameszméiből ered, amelyek az ukrainai terület fölött uralkodtak, vagy mostanáig uralkodnak — Lengyelország és Oroszország állameszméiből.

Mind a két nézet egyetért abban, hogy: „Ukraina nem létezik. Ukrainaiak nem léteznek, csak Lengyelország és Oroszország — csak lengyel és orosz nemzet létezik.” De inentúl a két nézet teljesen eltér egymástól. Egy, a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő lengyel birodalom lengyel állameszméje az ukrainai parasztságot a lengyel parasztság egy részének tartja, amelytől csakis vallás és tájszólási tekintetben különbözik, egyébiránt pedig jó alapul szolgál a lengyel kultúra és politikai hatalom terjeszkedésére. Az orosz állameszme ellenben az ukrainaiakat „kis-oroszoknak, az orosz nép egyik törzsének tartja, amelyet csak a táj szólása különböztet meg kissé az egységes nemzet” nagy tömegétől. Pedig már ez a körülmény, hogy t. i. az ukrainai nemzetet lengyel is, muszka is magának reklamálja, önmagában is eléggé mutatja, hogy az ukraincek egyikükhöz sem tartoznak, hanem önálló, mindkettőjüktől elütő nemzet. A mai orosz állam az ó-orosz Idevi állam egyetlen örököse évszázadokon át gyűjtögette az „orosz” területeket és most az utolsó maradványt is, az „idegen járom alatt synlódó” keleti Galiciát is be kell kebeleznie a nagy orosz birodalomba. „Külön kisorosz nyelv soha se létezett, nem létezik és soha se lesz szabad léteznie” — ezt mondta az orosz közoktatási miniszter 1863-ban. A pánszláv-pánorosz „egységi

eszme” tehát az ukrainaiakat épp oly törzsökös oroszoknak tartja, mint Moszkva, vagy Tula lakosait.

Ez a két ellentétes nézet az ukrainai kérdésről Európa összes tudományos, publicisztikai és politikai körében úgyszólván a legújabb időkig is általános volt. A fiatal ukrainai tudomány és publicistika eddigelé csaknem tehetetlen volt e küzdelemben ei helytelen nézetek ellen. Csakis a mostani század elején kezdődött meg a vélemények tisztulása.

A következő sorokban természetesen csakis a főtenyeket érinthetjük. De ez a kevés is elég lesz ahhoz, hogy a figyelmes olvasót meggyőzze a lengyel és orosz nézetek alaptalanságáról az ukrainai kérdést illetőleg.

Egy önálló nemzet főalapjai, a kevésbé lényegesektől a legfontosabbak felé haladva, a következők: Közös embertani ismertető jelek, külön nyelv, közös történelmi és politikai hagyomány (a múltban) és törekvések a jövőre nézve, önálló kultúra és zárt földrajzi terület.

IV. A faj.

Kezdjük az embertani faji ismertető-jeleken. A nyugat- és közép-európai nemzetek már csaknem abban hagyták a szokást, hogy az embertani ismertető jeleket a nemzetek ismertető jelei gyanánt tekintsék; mert szakadatlan keveredések, amelyek történelmileg is kimutathatók Közép- és Nyugateurópában az eredeti faji ellentéteket csaknem teljesen eltörölték. Egészen másképen áll a dolog Keleteurópában. Éppen úgy, amint Közép- és Nyugateurópa természettani földrajzi különféleségét az ukrainai területen a keleteurópai egyformaság váltja föl, az embertani különféleség helyett itt sokkal nagyobb egyöntetűséget találunk. Azok az idegen népek, amelyek a történelmi időkben vonultak át az ukrainai területen, csupa, aránylag csekélyszámu nomád csapatok voltak, amelyek az országot elpusztították, anélkül, hogy ott letelepedtek volna.

Noha embertanilag az ukrainaiak is keverékfaj, mégis olyan sajátos régi keverék ez, amely teljesen különbözik a lengyeltől vagy az oroszától.

Néhány számot mutatunk be, hogy lehetővé tegyük az összehasonlítást Keleteurópa három nemzete közt.

		Ukrajnaiak	Oroszok	Lengyelek
Testmagasság	1670 m/m	1697 m/m	1654 m/m
Mellszélesség	55.04	52.18	54.11
Karhosszuság	45.7	46.00	45.7
Lábszárhosszuság	53.6	50.5	52.1
Koponyaindex	83.2	82.3	82.1
Orrindex	67.7	68.5	66.2
Arcszélesség	180.00	182.00	181.00
Arcindex	78.1	76.7	76.3
Haj- és szemszine	világos	29.5%	37%	35%
100 egyénenként	közép	35%	41%	46%
	sötét	35%	22%	19%

A fönnebbi számok, amelyeket Ivanovszkij és Volkov legújabb összeállításából vettünk át, teljesen elégségesek ama vélemény teljes alaptalanságának bizonyítására, hogy az ukrainaiak ellengyelesített oroszok, vagy eloroszosított lengyelek volnának. Épp oly alaposan megcáfolják az idézett számok azt a sűrűn elterjesztett téves véleményt, hogy az ukrainai nemzet a szlávok és mongol nomád népek keveréke. Mongol befolyásokat, amelyek az oroszoknál annyira láthatók, az ukrainai nép testalkatában teljességgel nem lehet kimutatni.

Ez idézett számokból az első pillantásra látjuk, hogy az ukrainaiak nagyon csekély anthropologiai rokonságban állanak akár az oroszokkal, akár a lengyelekkel; sőt ellenkezőleg: az utóbbi két nemzet embertanilag nagyon is közeli rokona egymásnak. Deniker beosztása szerint az ukrainaiak, az úgynevezett adriai (dinári) fajhoz tartoznak, ellenben a lengyelek és az oroszok az egymással rokonfajokhoz: a visztulai, illetve a keleti fajhoz számítandók.

A fajtság különbözőségéből folyó ellentétet orosz és ukrainai közt még az is magyarázza, hogy az ukrainai nemzet egészen más természeti viszonyok között fejlődött, mint az orosz. Ukraina talaja dús szőlő- és buza-termőföld, klímája enyhe; ellenben az oroszok földje erdős, mocsaras homok föld, zord klímával. Ez aztán kifejezésre jutott e két nemzetnek úgy államszervezeti-politikai, mint magán életében, valamint gazdasági fejlődésében is. Ezért üt el a muszka nyelv, jellem, anthropologiai típus, szokások, stb. tekintetében az ukrainaitól, amiben persze jó nagyrésze van a történeti külön életnek és a vérkeveredésnek.

Nem érdektelen, mit vettek észre élesszemű európai utazók Oroszországban e két népfajtat illetőleg. Az ukrainai nép délen túlnyomóan barna, északon szőke és magas termetű — a muszkák rőttek, vörhenyesek és alacsonyak. Az ukrainai csak lelógó hatalmas bajuszt visel, a muszka rőt szakállt. Az ukrainai orra vékony, egyenes, avagy sasorr, az oroszé tömpe, húsos, vagy egészen lapos. Az első barnaszemű, a másik kékekszürke szemű; az egyik karcsú, a másik zömök-kurta; az ukrainai arca kerekded, a muszkáé széles, kiálló pofacsontokkal. Lehetetlen észre nem venni, hogy a muszkának eme vonásai egytől-egyig — mongol sajátosságok.

Az ukrainai paraszt vidám, dalos, jószívű, forróvérű — a muszka hallgatag, zárkózott, magatartása érdes. Az ukrainainak erős szépérzéke van dalhoz, hímzéshez, rajzhoz, amit a muszkákon alig-alig tapasztalunk, mint ahogy csak épen egyre, a The Studio-féle Peasant art kiadványokra, hivatkozunk. Az ukrainai szereti a tisztaságot, a nincs nála piszok. Az ukrainai feleség egyenlő jogú a férjével, a gyermekek önálló jogúak, a muszkánál egészen másképen — az asszony az urának rabja, akár a szerbnél. Az ukrainaiban élénk az „én” öntudata, a muszka ezt nem ismeri, ami miatt ma sincsen neki egyéni birtoka; mert ami földjük van a muszkáknak, az mind községi birtok, amely évenként osztja ki a szántóföldet az egyes családoknak. A földművelés emiatt az ukrainaiaknál igen fejlett, a muszkáknál még mindig kezdetleges. Az ukrainai gyöngédségében és a muszka darabosságában lehetetlen észre nem venni, hogy kultúrájuk kétféle: az egyik európai ember, a másik ázsiai.

V. A nyelv.

A nyelv nem föltétlenül szükséges ismertető jele egy nemzetnek: ezt bizonyítja az északamerikai Egyesült Államok és a Svájc példája. Ezen a téren azonban az ukrainaiak abban a kedvező helyzetben vannak, hogy önálló nyelvet mondhatnak a magukénak. Európában ugyan meglehetősen el van terjedve az a vélemény, hogy az ukrainai nyelv csupán paraszti nyelvjárása a lengyel nyelvnek, a hivatalos Oroszország pedig ma is ragaszkodik ahhoz az alapelvhez, hogy Ukrainában csakis az orosz nyelv „kisorosz nyelvjárása” létezik. De Miklosich, Jagic, Potebnja,

Zsyteckij, Ohonovszkij, Sachmatov, Kors, Sztockij stb. nyelv-tudományi kutatásai kifogástalanul bebizonyítottak, hogy az ukrainai nyelv nem az orosz vagy a lengyel nyelv táj szólása, hanem velük teljesen egyenrangú, önálló nyelv, amely úgy viszonylik az oroszhoz, mint akármelyik szláv idioma a másikhoz. Legutóbb a pétervári tudományos akadémia fejezte ki ezt a meggyőződését 1905-iki híres szakvéleményében: nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az orosz és az ukrainai nyelv két különböző nyelv, az orosz irodalmi nyelvet nem kellene az ukrainaiakra erőszakolni, minthogy teljesen kiképzett saját irodalmi nyelvük áll rendelkezésükre.

A pétervári tud. akadémia kijelentette, hogy közös írott nyelve az oroszoknak soha sem volt, mert a két orosz nemzet (hivatalosan „nagyorosz és kisorosz”) történelmi külön élete ilyent nem is teremthetett. Közös orosz nyelv ennél fogva nincs, ilyen soha sem is volt, a politikusok által úgynevezett mai közös orosz irodalmi nyelv tehát nem egyéb, mint maguknak a nagyoroszoknak nyelve. Az ukrainai nemzet nyelvét kezdetek kezdetétől eltérő, az orosztól önálló nyelv, amely emettől függetlenül fejlődött.

Az orosz és ukrainai nyelv úgy viszonylik egymáshoz, mint a német a hollandihoz. Egyik nép a másikat nagynehezen megérti, de még sem egy nép. És csak annyira érti az ukrainai az orosz, amennyire például a tót megérti a szerbet. Ez a különbség a származásból, földrajzi és történelmi sorsuk különállóságából könnyen megérthető. A legrégebb krónikák nyelvezetéből is rögtön meg lehet állapítani, hogy déli ukrainai területen írták-e, avagy északi muszka földön keletkeztek. A két orosz nemzetnek csak neve volt közös, de nyelve nem; és amennyiben közös elemek vannak a szókincsben, ez csak annak tulajdonítható, hogy a barbár muszka a fejlettebb kievi kultúrától szaturálva állandóan ukrainaiszálta a saját nyelvét. Ezért történt aztán az, hogy amikor a XVIII. században az eddigi közös egyházi bolgár és orosz keverék-nyelvet a muszák sutba dobták és önálló irodalmi nyelvet kezdtek fejleszteni, alapul a nagyorosz népnyelvet vették, amely óriási különbséget mutat az ukrainaival szemben. Minél tovább fejlődött az orosz irodalmi nyelv, annál inkább lett az mind jobban és jobban nagyorosszá, azaz moszkovitává.

Ebből az ukrainaiakat tehát kizárták, mert hiszen a nagy-

orosz népnyelvet a kisorosz ma sem érti jól, akkor sem értette. A kizárás azonban megteremtette a maga gyümölcsét: az ukrainaiak ugyanabban a XVIII. században kialakították a maguk külön, hivatalosan kisorosznak nevezett irodalmi nyelvét is, amely ma már olyan szépen virágzik, hogy európai neve van. És ez a fejlődés orosz földön történt és nem „lengyel ösztönzésre”, mint ahogy az ukraincek ellenségei hirdetik, mert hiszen a kezdet 1798-ban éppen oroszországi ukraincek között történt meg (Kotlarevski, Aeneis paródiájával) és mint ismeretes, 1876-ig szabad volt ott is az ukrainai szó. A legújabb idők kultúrélete azonban az oszrák-ukrainaiak földjén folyik 1860. óta, Galiciában és Bukovinában és annak eredményeit mindenféle vám- és cenzúrasikanériák ellenére az oroszföldi ukraincek is élvezik. E nyelvnek jogosultságát a paedagógia amaz elve szentesítette, amely szerint kultúrában haladni csakis az *anyanyelv* irodalmi művelése által lehet. Amíg az ukrainceket muszka-, vagy mint Ausztriában muszkás-lengyeles-ó-bolgár nyelven nevelték, nem volt sem értelmisége, sem kultúrája. Még kell őket azonban nézni ma, mivé fejlődtek anyanyelvük használata útján!

Az ukrainai vagy rutén nyelv végül nemcsak Ausztriában jutott jogaiba, hanem 1905-ben fölszabadult az orosz bilincsek-ből is, amikor t. í. a japánok csapásai folytán keletkezett belső mozgalmak lecsendesítésére kénytelen volt a kormány az ukrainaiaknak nyelvi engedményeket tenni. Erre alkalmat az orosz tudományos világ legnagyobb tekintélye, a pétérvári tudományos akadémia adott akkor, amikor a kormánynak arra a kérdésére: önálló nyelv az ukrainai, avagy csak dialektusa az oroszoknak? — terjedelmes, nyomtatott memorandumában tudós érvek egész sorával a nyelv önállósága mellett foglalt állást. Pedig a tudományos akadémia csupa nagyoroszokból áll! Csakhogy persze nem politikusokból, hanem tudósokból, akik az igazat meg merték mondani és pedig éppen állami érdekből — az anyanyelv jogain alapuló fölvilágosultság érdekében.

Az ukrainai irodalmi nyelv, közel ezredéves fejlődésre tekinthet vissza. Az úgynevezett Nestorkrónika, a nagyszerű Igor-epos és a régi ukrainai irodalom több más jelentékeny emléke a régi ukrainai kievi birodalomban jött létre. Nyelvezetük a régi egyházi szláv alapon épült föl, de már a XI. században nagy nyelvi különbségek tapasztalhatók közte és az északi orosz vidékeken egyidejűleg keletkezett irodalmi emlékek közt. Ezek között leg-

híresebb a magyar Zrínyiásszal teljesen azonos alapeszmejú *Ének Igor hadairól* szóló népeposz, amelyből bemutatjuk a bevezető részt.¹⁾

Ének Igor hadairól a palócok ellen.

Ukrajnai népeposz a XII. századból.

*Nemde méltó, atyafiak,
Hogy régi mód' kezdjük a dalt
Szvjátoszlávnak szép fiáról,
Hős Igorról, hadairól,
Mikkel palóc-népet vagdalt ?*

*Zengjen föl hát a bylinák
Mai módján ez az ének,
S ne Bójánként, ahogy hajdan
Költött holmi volt divatban
S mese módra éneklének.*

*Mert ha Bóján jós ajakán
Megzendült az ének, lantja
Gondolatit sebes sasként
Felhők közé űzi-hajtja.
Majdan pedig terjeszkedik
Vén tölgy módján zúgó szava,
Majd pediglen szürke farkas
Módján cikáz ide s tova.
Agg éveknek énekli meg
Néppusztító villongását,
S hattyúk fehér seregére
Tíz sólymot küld, óriásit.
Alig csap le a tíz sólyom,
Hattyúsereg énekbe kezd:
Dalol a vén Jaroszlávról
S Imsztiszlávról említ azt-etz.
Kemény kézzel, hogy döfte át
A kaszoh-kánt, rém Redegyát;
Hangos hattyúk összeállnak,
Zengik hírét szép Románnak .*

*Atyafiak, nem tíz sólymot
Bocsát Bóján hattyúkra itt;
Mert agg időt,
Hercegi hőst
Zengő bűvös-bájos lantja
Élő húrján jós ujjait
Dalhoz maga rakogatja.*

*Kezdődjék hát atyafiak
Vladimirtól ez az ének
Ahogy régen vén Vladimirt,
Ifjú Igor t zengje néktek.
Éles eszéi erő vonja
Hős dologra, hirre legott,
És elszántság élezi meg,
Mi szívében fellobogott.
Harci tűzzel telik szíve
S vezetgeti vitéz hadát
Palócoknak pázsintjára
Orosz földek pusztáin át.*

*Föltekint jó Igor a kékellő égre.
Nap fényétől szeme rebben,
Egyre-egyre sebesebben . . .
Dörzsöli szemeit, megrándul a karja :
Hadait hirtelen nagy homály takarja,
Veszi észre végre !*

*Megszólal hős Igor döbbenet elültén
Barátaim, jó vitézek !
Inkább halni vagyunk készek,*

*) Ezt a XII. századbéli nevezetes népeposzt a világ minden kulturnyelvére lefordították. Megvan magyarul is, csakhogy — sajnos — prózai fordításban, amelyet Riedl Szende adott ki 1858-ban, Talán akad magyar költő, akit e mutatvány az eposz művészi feldolgozására fog késztetni.

Mint rabszjira jutni. Lóra tehát
 [nyomban !
 Utánam ! Megfürdünk még ma a kék
 [Donban,
 Majd megyek elül én !

Kék Donnak vágyától Igor izzik-szédül,
 Nem törődik égi jellel:
 Jó vitézek, innen el-el!
 Palóc földön török dárdát én azonnal,
 Ott veszek, vagy merek sárga sisa-
 [kommak
 Donnak kék vízébül!

Hej, Bojánunk, régi idők
 Szépen szóló fülműje,
 Ha nekünk ma csattoghatnál
 Igor hada emlékére !
 Fülműként ha szökdelnél
 Gondolatok lombos fáján,
 Avagy sasként a magasba
 Felhők közé, égbe szállván
 A dicsőség koszorúját

Fonogatnád vitézeknek,
 Kik Trojannak, lába nyomán
 Erdőn-mezőn át sietek !
 Jó Igornak hősi tettét
 Jós ajkaddal igyen zengnéd :

..Az nem vihar-verte sólyomsereg zúg el
 A tágas mezőbe:
 Nagy Don vize felé siet sötét csókák
 Fekete felhője”.

Vagy talán így kellett
 Volna énekelned :
 „A Szulán túl mének nyeritének,
 Kiev város harci kedvtől zeneg;
 Novgorodban trombitaszó harsog,
 Putivljában-zászlós csapat van sok.
 Halkan csobog Szula vize árja,
 Igor bátyját, Szevoladot várja
 Szól marcona?Szevlád melán :
 Igor lelkem, atyámfia,
 Szjátoszlávnak vagyunk mi a gyermeki,
 Nyergelj testvér, én kész vagyok, fogj

[neki!

A régi ukrainai irodalom e sokatígérő fejlődését a félezer évig tartott tatárveszedelem csaknem teljesen megbénította. Csak a XVIII. század vége felé állt be új föllendülés az ukrainai irodalomban, azáltal, hogy a tiszta népi nyelv lépett az ó-szláv helyére. Ugyanaz történt náluk, mint Dante óta az olaszoknál, Luther óta a németeknél, stb. (példa erre minden nemzetnél található) és hogy még közelebbi példát hozzunk fel: ami a magyar irodalomban történt Dugonics-Csokonai népi-nemzeti irányával. A XIX. századbeli ukrainai irodalomtörténet több nagy költőt és prózaírókat mutat föl (Sevczenko, Vovcsok, Fedkovics, Franko, Kulis, Vinnicsenko stb.) és számos kisebb jelentőségű író. Élénk tudományos mozgalom is fejlődött ki a múlt század második felében és az eredmény két akadémiaszerű tudományos társulat megalapítása volt (1873. Lembergben és Kijevben). A tudomány minden ága mutathat már föl ukrainai nyelven írt kiadványokat, könyveket, értekezéseket stb. A lebergi és csernovici egyetem ukrainai előadásnyelvű tizenegy tanszéke, valamint a 33 középiskola módot adott a tudományoknak saját nyelvükön való művelésére.

Az ukrainai irodalom sokoldalúsága és gazdagsága kiváló helyet biztosít számára a szláv irodalomban általában és a legmeggyőzőbben bebizonyítja, hogy az ukrainai nyelv nem tájszóolás, hanem kulturnyelv a szó teljes értelmében. Az ukrainai tudomány ezt a bizonyítékot tökéletesen megerősíti. A népies alap az ukrainai irodalmi nyelvet nagyon hatékony eszközzé avatja arra, hogy a tehetséges ukrainai népet a fölvilágosodás és a haladás útjaira irányítsa. Ezt azonban az orosz kormány csakhamar fölismerte, az ukrainai irodalom fejlődése elé minden lépten-nyomon akadályokat gördített és végül a cár 1876-iki híres ukáza *minden ukrainai nyelvű nyomtatványt a legszigorúbban betiltott*. Csakis egy jelentékeny, valóban életképes irodalom volt képes ezt a 30 évig tartó megbénítást túlélni. És az ukrainai irodalom túlélte!

VI. Történelem.

Most eljutottunk az *önálló nemzet* legfontosabb ismertető jeleihez *a történelmi és politikai hagyományokhoz és törekvésekhez*, annak az állandó plebiscitumnak alapjaihoz, amely Renan szerint egy népet nemzetté tett.

Az ukrainai történelem-politikai hagyomány fölruhazza az ukrainai nemzetet az önállóság legfontosabb ismertető jeleivel. A valódi tényeket csakis az a körülmény fátyolozhatta el, hogy Keleteurópa történetét Nyugateurópa nem ismeri és hogy az „orosz” történelemnek az orosz tudósok által terjesztett szkémája a keleturópai történelmet tárgyaló kézi könyvekben manapság is uralkodik.

A régi kijevi birodalom, amelyet az összes történetírók „ó-orosz”-nak neveznek, a valóságban Keleteurópa szláv törzseinek, a mai ukrainaiaknak állami szervezete volt. A kijevi állam már a IX. század elején is létezett. A IX. század második fele óta a kijevi állam a normán zsoldoscsapatok (waregok) közreműködésével megizmosodott és a X. században nagyszerűen kiterjeszkedett. Az északi szláv törzseket, a mai oroszokat a kijevi birodalom leigázta, a sivatagok nomád népeit visszaszorította, a bizánci birodalommal élénk kereskedelmi és kulturviszonyba lépett. 988-ban a kijevi nagyherceg (a nagy Wladimir) a népével együtt áttért a görög kereszténységre bolgár-szláv rítussal. Ennek a következménye a szellemi és anyagi kultúra nagy föl-

lendülése volt, amely a nyugateurópai átutazó idegeneket nagy bámulatba ejtette.

Hogy a kijevi állam és a kultúrája a régi ukrainaiak műve volt, nemcsak abból látható, hogy Kijev régi irodalmi emlékei nagyon világos ukrainai nyelvi sajátosságokat mutatnak föl. Még fontosabb bizonyítékot nyújt ehhez a régi kijevi birodalom alkotmánya. A nagyfejedelem hatalmát korlátozta a kísérete (Druzszina) befolyása, amelyből később a bojárnemesség keletkezett, valamint az összes „szabad emberek” nemzetgyűlése, amelynek *Vicse* volt neve. Az ukrainaiak eredeti — *sit venia verbo* — alkotmányos, sőt köztársasági kerületi szervezete hatalmasan érvényesült itt és a nagyfejedelmek a régi kijevi birodalom egész főnállása alatt kénytelenek voltak a bojárrok rendével és a néppel a hatalom teljességeért küzdeni. A fejedelmi hatalom e korlátozása csakhamar végzetessé vált a kijevi birodalomra nézve. A szlávok híres szabadságszeretetéből, jobban mondva szabadosságából keletkezett eme rendszernek legnagyobb baja az volt, hogy a trónöröklés senioratusi intézménye következtében számos apró fejedelemség alakult, amelyek a kijevi nagyfejedelem névleges főnnsősége alatt álltak. A bojár-rend és a nép nagyon nyomatékosan támogatta ezeknek az apró fejedelemségeknek alakulását és fõntartását a kijevi birodalom összes déli részein. Az egységes kijevi birodalom Vladimir 12 fia között 12 apró fejedelemségre bomlott, amelyeknek számát a gau-szervezethez ragaszkodó népszellem egyre szaporította.

Egészen másképp álltak a dolgok északon, az Oka melletti és moszkvai rész-fejedelemségekben. Csakis a dinasztia volt kijevi származék, a nép az északkeleti szláv törzsek és a finn-mongol őslakosság keverékéből állt. Ebből a keverékből kezdett kialakulni az orosz nemzet. Az ukrainaitól teljesen különböző népszellem már a XII. században lehetővé tette a nagy fejedelmeknek a nemesség hatalmának letörését és abszolút kormányrendszer életbeléptetését. Itt keletkezett a mai orosz birodalom valódi csirája.

A fiatal orosz birodalom, amelynek központja előbb Vladimir, aztán Moszkva volt, azonnal véres háborúkat viselt Kijev ellen és oly tartósan meggyöngítette, hogy a régi Ukraina politikai élete központjának a XIII. században Halicsba, a Dnjeszter mellé kellett áthelyezkednie.

A régi kijevi birodalom Keleteurópa déli részén, helyzeté-

nél fogva folyvást színhelye volt a harcias nomádcsoportok betöréseinek, amelyek Ukrajna síkságain és pusztaságain átvonultak. Kijev ezeket hosszadalmas háborúkban féken tudta tartani. Mikor azonban Dzsingiszkhán serege a pontusi sivatagokban megjelent, Kijev és Halics ereje nem mérkőzhetett meg velük. A Kalka melletti háromnapos ütközetben 1224-ben az ellenség megsemmisítette az ukrainai sereget; 1240-ben pedig Kijev várost egyenlővé tette a földdel. Halics nagyfejedelemség (majd királyság) még csaknem egy évszázadig tartotta magát, de egyfelől a tatárok, másfelől a lengyelek és litvánok ellen nem bírt kellő ellentállást kifejteni. Halics 1340-ben örökösödés által átszállt Lengyelországra és ezzel tönkrement az ukrainai nép első államalkotása. Az egész Ukrajna (az északnyugati erdővidékek kivételével) pusztasággá lett.

A lengyel-litván állam úgy bánt Ukrajnával, mint ellenséges állammal. Az ukrainai nemes jogait megcsönkítették, minthogy máshitűek voltak a katolikus államban; erre a nemesség elhagyta a hitét, hogy részese lehessen Lengyelország „arany szabadságának”. Igen sok mai lengyel főnemes családnak elődei (Sanguszko, Ostrozsik stb. görögkeleti hitű ukraincek valának. A polgári osztály elnyomtatott (mint általában az egész Lengyelországban is) és a parasztság jobbágyországra került. A Rómával való unió szép műve (Florenz 1439. Breszt. 1596) aránylag csak csekély eredményt hozott létre, mert tévesen fogták föl. Mindegyik ukrainai élénken érezte a lengyel kormány nyomását és az elégedetlenség ismételt fölkelésekben tört utat magának. (Szvidrygiello, Glinszik stb.) E mellett a lengyel-litván állam sokkal gyöngébb volt, hogysem képes lett volna megvédeni Ukrajnát a tatárok betörései ellen. Ezek a lovas-csoportok a Krymből jöttek, minden évben berontottak Ukrajnába. Galiciáig és Volhyniáig elpusztították az országot és néptelenné tették rendszeresen szervezett rabszolga-vadászataikkal, amelyeknek zsákmánya évszázadokon át elárasztotta a Kelet piacait ukrainai rabszolgákkal.

Ekkor a súlyos megpróbáltatásokat szenvedett nemzet kénytelen volt az önvédelmet megkísérelni. Ez sikerült is neki, sőt új államképződéshez is vezetett, de egyúttal végkép kimerítette a nemzet erejét és a tragikus vég csakhamar bekövetkezett.

A folytonos háborús állapot a tatár határon állandó harcra készségre kényszerítette az ottani ukrainai lakosságot. Ennek a fegyveres határvidéki lakosságnak az élete folytonos veszélyben

forgott, de a természeti kincsekben gazdag határvidéki síkság nyitva állt előttük és a kellemetlen lengyel állami hatóságok nem mertek e veszedelmes tájakra elönyomulni. Ezek a fölfegyverzett földművesek, vadászok, halászok szabad életet folytattak és koczak* zakóknak vagyis szabad harcosoknak nevezték magukat. Nem kell azonban őket összetéveszteni az urali és doni kozákokkal, akik muszkák.

A XVI. században ezek az ukrainai kozákok katonai állami szervezetet alapítottak, amelynek központja egy különösen megerősített hadállás volt, a Dnjeper zuhogói (Zaporogi Szics). Ez az ukrainai kozákállam a teljes szabadságon és egyenlőségen alapuló demokratikus köztársaság volt. Az egész hatalmat az összes harcosok közgyűlése bírta, amelynek határozatait választott hivatalnokok hajtották végre. Az egyesek szabadsága nagyon tágkörű volt, de alá kellett vetniök magukat a közület akaratának. Háború esetében a legfőbb hivatalnok, a hetman korlátlan diktátori hatalmat gyakorolt. Béke idején ez a szervezet valóságos magasabb hadiiskola gyanánt szolgált, amelynek gyönyörű művészi képét *Gogoly*, a híres Bulyba Tárász című regényben olyan megragadó hűséggel festi.

Lengyelország arisztokratikus államszervezetében nem volt hely a zaporogihoz hasonló törvénytelen demokratikus államképződés számára. Az egész ukrainai nép a zaporogi kozákokban látta természetes védőit a borzasztó tatárjárások ellen és egyúttal egyetlen támaszát a lengyel elnyomással szemben. Fenyegető forrongás uralkodott az egész Ukrainában és a lengyel részről természetesen fogamatba vett visszatörölások következménye a XVI. század végétől a XVII. század közepéig lefolyt számos kozákfölkelés volt, amelyekhez a súlyosan sanyargatott földmívelő nép is csatlakozott. De az állandó hadsereg tekintetében szegény lengyel birodalom nem bírt elég erővel, hogy az ukrainai kozákszervezetet megsemmisíthesse, ennél fogva mindig újból a kozákhad segítségét kellett igénybe vennie a törökök, oroszok és svédek elleni háborúban.

Vége 1648-ban az ukrainai kozákok, akikhez az egész ukrainai nép a Dnjepertől a Szánig csatlakozott, — Chmelnickij Bogdán vezetése alatt kitűzték a forradalmi lobogót. A lengyel hadseregeket megsemmisítették és az ukrainai nemzet 300 év múlva újból független állami szervezethez jutott.

A minden oldalról szorongatott új államnak nyugalomra

volt szüksége, hogy magát szervezhesse. Chmelnickij mindenfelé alkudozott Lengyelországgal, Erdéllyel, Svédországgal, Törökországgal és végre 1654-ben megkötötte a hitrokon Oroszországgal a perejaszlavi szerződést. E szerződés alapján Ukrajna megtartotta teljes autonómiáját és katonai kozákkormányát a cár hűbéri uralma alatt. Sőt a közgyűlés által szabadon választandó hetmánnak jogában is állt önálló külpolitikát vezetni.

De Oroszországnak nem volt szándéka megtartani a szerződést, amely Ukrajna hadierejét szövetségesevé tette. Oroszország irtózott az ukrajnai demokratikus állameszmétől. Hogy ezt megérthessük, egy pillantást kell vetnünk ennek az orosz társországnak a kifejlődésére. A XIII. században keletkezett fiatal északi Oroszországot is erősen megviselte ugyan a tatárveszedelem, de nagy volt a távolság közte és a déli sivatagok közt, ahol a tatár khánok tanyát ütöttek. Ennek következtében a tatárok nem is semmisítették meg a fiatal orosz államot, hanem csupán adófizetőiké tették. Sőt a moszkvai nagyfejedelmek még meg is tudták erősíteni abszolút hatalmukat a tatár khánok uralma alatt. 1480-ban lerázták az időközben meggyöngült tatár igát és fölverték az „összes oroszok cárja” címét, Ugy viselkedtek, mint a régi kijevi birodalom egyedüli törvényes örökösei, noha a két állami nemzet és állameszme egymástól teljesen különböző volt. Ugyanakkor a XVI. század közepén, mikor a régi kijevi birodalom megalkotóinak unokáinál, Ukrajnában, a túldemokratikus kozák-köztársaság létrejött, a kegyetlen Iván kényuralma Moszkvában borzasztó orgiákat ült és az abszolutisztikus népre támaszkodva, kiragadta a nemesség és a papság kezéből jelentőségük legutolsó maradványait is.

Mikor a kozák-köztársaság Moszkva uralma alá került, az orosz kormány kénytelen volt minden eszközt fölhasználni ennek a veszedelmes szervezetnek a megsemmisítésére. Az orosz politika, fölhasználván Chmelnickij korai halálát és legközelebbi utódainak gyengeségét, elkezdte a bujtogató munkát Ukrajnában. A kozák-vezéreket föluszította a hetman ellen, a köz-kozákokat előljáróik ellen, a köznépet a gazdagok és a hatalmasok ellen, nagy pénzüsségeket és földbirtokokat osztogatott szét és ügyesen halászott a zavarosban. Mindegyik újabb hetman-választásnál megnyirbálta Ukrajna autonómiáját és az andruszovi békekötésben (Lengyelországgal 1667-ben) az országot két részre osztották. A borzasztóan elpusztított és elnéptelenített Dnjeper-jobbparti

Ukrajnában, amely Lengyelország birtokába került, nagyon hamar elzúllott az állami élet és a kozákszervezet. A balparti Ukrajnában Mazepa, a geniális hetman a nagy északi háború idejében megkísérelte lerázni az orosz igát. Szövetkezett XII. Károly svéd királlyal, de a Poltava melletti ütközet 1709-ben megsemmisítette reményeit. Mazepa kénytelen volt XII. Károlyval Törökországba menekülni, az ukrajnai fölkelést Nagy Péter borzasztó kegyetlenkedéssel elfojtotta és Ukrajna szerződésileg biztosított autonómiáját felfüggesztette. A Hetman-méltóság, noha Nagy Péter halála után meg is újított, ezentúl már csak színleges életet élt. Az autonómiának ez az árnyéka 1764-ben teljesen véget ért és 1775-ben Ukrajna utolsó védbástyáját — a zaporogi Szics-et — az oroszok árulás következtében bevették és szétrombolták. A Zaporogok maradványait később a kubáni tartományban, valamint Délmagyarországon letelepítették; a kubáni kozákok máig is az egyetlen ukrajnai nemzetiségű kozákserege Oroszországnak.

Ily módon sikerült Oroszországnak, nem egészen másfél század alatt teljesen szétrombolni az új ukrajnai államot. Az orosz-politika egyidejűleg egészen a lenyegelt államnak is véget vetett. Lengyelország felosztásai alkalmával 1772-től 1795-ig, az egész terület, amelyen az ukrajnai nép lakik, keleti Galicia és Bukovina kivételével Oroszország uralma alá került.

De Oroszország nem érte be a politikai uralommal. Már a XVII. században észrevette, hogy az ukrajnaiak nyelv, szokások, életmód tekintetében teljesen különböznek az oroszoktól. Az orosz kormány tehát következetességgel indított hadjáratot e különbségek eltörlésére. Már 1680-ban betiltotta az ukrajnai nyelvű egész egyházi irodalmat. 1720-ban egy rendelet általában betiltotta ukrajnai nyelven írt könyvek kinyomtatását. Az összes ukrajnai iskolákat bezárták, holott az egész Oroszországnak csakis eme déli (ukrajnai) vidéken voltak iskolák. A XVIII. század közepe körül a csernigovi kormányzásban 866 iskola létezett, amelyeket az ukrajnaiak az autonómia idejében alapítottak: 60 évvel később egyetlenegy se volt meg. Ebben és az érthetetlen orosz nyelvnek az összes iskolákba való bevezetésében rejlik az oka a borzasztó analfabetizmusnak Ukrajnában. Az ukrajnai orthodox egyházat, amely a konstantinápolyi Patriárchától csak laza függő viszonyban lévén, teljes autonómiának örvendett, előbb a moszkvai patriárcha, utóbb a Szt. Synodus hatósága alá helyezték és teljesen eloroszosították. A görög-egyesült vallást, amely-

nek a nyugati Ukrainában számos híve volt, az orosz kormány teljesen elnyomta és valamennyi hívét borzasztó üldözések által kényszerítette az orthodox hitvallásra való „visszatérésre”. Az ukrainai nép régi nemzeti egyházától, amely most az oroszosítás eszközévé sülyedt le, teljesen elidegenedett és ez által elősegítette Ukrainában a stundizmus (egy baptista felekezet) megalakulását. A stundizmus azonban hívőit kultúrában igen magasra emelte s az egész orosz társadalomnak legértékesebb kulturelemei éppen ezek az orosz protestánsok.

De az Ukraina eloroszosítása sehogy sem akart sikerülni. Noha sok értelmes ukrainai elpártolt jövőbeli pályája kedvéért, vagy egyéb okok miatt a nemzetiségétől, sőt egyesek, mint Gogol, az orosz irodalom kitűnőségeivé lettek, a nemzeti önállóság érzete és az élő történelmi hagyomány fönmaradt. *Kapnist*, az ukraínaiak követe már 1790-ben iparkodott a berlini kormányt rávenni, hogy indítsion háborút Oroszország ellen és állítsa helyre Ukraina függetlenségét. Mikor az ukrainai irodalom föllendülése a XIX. század elején bekövetkezett, mindenféle mozgás támadt. Az éberen örködő orosz kormány visszatörölásokhoz nyúlt. 1847-ben fölfödözték az ukrainai titkos társulatot Kijevben és a tagjait száműzték. Sevcsenko költőt fegyenc csapattal száműzték Orosz-Ázsiába és ott csaknem halálra kínozták. És mikor mindezek dacára az ukrainai mozgalom folytonosan terjedt, megjelent a a fönn említett 1876-iki ukáz, amely az ukrainai mozgalmat a halál döfessel fenyegette: az ukrainai nyelvet betiltották templomban, iskolában, sajtóban.

De még ez a hallatlan rendszabály se volt képes föltartóztatni a mozgalmat. Az irodalmi és tudományos mozgalom átheleykedett Galíciába és az orosz nihilisták és forradalmárok sorai megteltek ukrainai fiatalsággal. Abban a téves véleményben, hogy az Ukraina fölszabadításához juttató út az egész Oroszországot a cár abszolutizmusától való fölszabadításán át vezet, az ukrainai fiatalság legjobb erőit fölálodta az általános orosz forradalmi céloknak. A nézetek csakis az 1905-ki orosz forradalom után tisztultak és erős, haladóan forradalmi, ukrainai nemzeti pártok alakultak, amelyeknek tevékenysége azonban természetesen „földalatti” kell hogy maradjon. Céljuk az ultra-demokratikus alapon fölépült szabad Ukraina. Van ezenkívül még egy mérsékelt függetlenségi párt is, de az ukrainai értelmiség nagy tömege Oroszországban a legutóbbi időkig az autonóm Ukraina autonómisztikus

elvét képviselte, az orosz birodalom keretében. Mennyiben követelik ezt a mérsékletet a fönnálló körülmények, vagyis az orosz kormány folytonos, kíméletlen nyomása, azt ma, természetesen, nem lehet megállapítani. Az utóbbi években az „autonómisták” száma erősen lepadt a függetlenségi pártéval szemben. Az orosz ukrainaiak egyedüli vívmánya abból áll, hogy az 1876-iki ukáz 1905. óta tényleg nincs többé érvényben, noha a kormány e nélkül is lépten-nyomon akadályokat gördít az ukrainai irodalom és kultúra fejlődése elé. Az ukrainai nyelv, úgy, mint eddig, ki van zárva a hivatalokból és az iskolákból.

Még egyet-mást el kell mondanunk az ukrainaiak fejlődéséről az osztrák-magyar monarchiában. Az Ausztriához való csatlakozás az ukrainai nemzet fejlődésére nézve korszakos eredmény volt, noha az ukrainai területnek csak egy igen kis darabkája részesülhetett a sorsnak ebben a kedvező változásában. Fél évezred óta először élveztek az ukrainaiak emberi jogokat és jogegyenlőséget más nemzetiségekkel. A galíciai ukrainaiak osztrák hazafisága 1848-ban fényes próbákat állt ki és megszerezte nekik a „keleti tiroliak” megtisztelő melléknevét. Az alkotmányos aerát az osztrák ukrainaiak nagy örömmel üdvözölték. De az egyelőre csak csalódásokat hozott nekik. Egy alkotmányos államban oly nép, mint az ukrainaiak, amely a félezeréves lengyel uralom következtében csak parasztokból és egy maroknyi értelmiségből állt, nem juthatott érvényre oly nemzet ellen, mint a lengyel, amely nagyszámú arisztokráciával, gazdag nemességgel, nem éppen erős polgári osztállyal, de annál erősebb hivatalnoki karral bírt. E mellett az ukrainaiak 1867. óta mindenütt mellőztettek, befolyásukat az ország közigazgatására, az iskolai ügyekre, a parlamentben és az országgyűlésben csaknem teljesen elvesztették. A hatalom gyakorlása egész Galíciában kizárólag a lengyelek kezébe jutott.

Az ukrainaiak e mellőztetése előkészítette a talajt a ruszofii izgatás számára, Galíciában. Oroszország Ukrainának ama kis darabkáját, amely Ausztriának jutott osztályrészül, soha sem tévesztette el szem elől. A legelső kísérletek a pánszláv-ruszofil eszméknek keleti Galíciába való átültetésével nem sikerültek. De a múlt század hatvanas évei óta, a rutén értelmiség közt nagyon elterjedt a ruszozifilizmus és pedig mint visszahatás a lengyel nyomás ellen. Széles körben volt elterjedve, de nem mélyen és csak néhány frázisra szorítkozott, pl: az orosz nemzet egységes

volta a Kárpátoktól Kamcsatkaig”, továbbá ószláv és orosz szók bevitelére az irodalmi nyelvbe, a makacs ragaszkodásra a régi, célszerűtlen, „ezeréves” helyesíráshoz stb. Ilyen eszmei alapokon alakult meg egy ruszofil párt, amely természetesen soha se juthatott komolyan veendő politikai jelentőségre.

Egész semmiségét a ruszofil párt a következő évtizedek alatt be is bizonyította. A tiszta népies nyelven alapuló ukrainai irodalom föllendülése az orosz Ukrajnaiból élénk visszhangra talált Galíciában és Bukovinában is. Az ukrainai nemzeti öntudat hatalmasan fölébredt az osztrák ukrainaiakban és fiatal emberek kis csapatából már a hatvanas évek végén nagyon életerős ukrainai-nemzeti párt lett, amely azonnal megkezdte a küzdelmet a ruszofilek ellen és a közönyösek tömegéből mindig többet ragadott magával. A nemzeti párt már a múlt század kilencvenes éveiben döntő befolyást gyakorolt a galíciai és bukovinai Ukrajnaiak egész gazdasági- és kulturéletére, a ruszofilek csakis a politikai életben bírtak még némi jelentőséggel, amelyet egyfelől az Oroszországból kapott segélypénzeknek, másfelől mérvadály lengyel politikusok pártfogásának köszönhettek, akik az ukrainai nemzeti öntudat növekedését keleti Galíciában sokkal veszélyesebbnek tartották a „szelíd” ruszofilizmusnál, amely a nyelvkérdést nem vetette föl, Galícianak ukrainai és lengyel közigazgatási külön kerületekre való elosztását nem sürgette és nem követelt iskolákat, gimnáziumokat és egyetemeket. 1907 óta magában a lengyelségben is támadt egy ruszofil párt (az u. n. orosz orientáció), amely a ruszofilruténeket igen erősen támogatta az ukraina-ruténekekkel szemben és amazok szarvát nagyon megnövelte. Fájdalmas ezt a derék lengyelekről kimondani a magyar közönség előtt, de ez valósággal így történt.

Az ukrainai mozgalom Galíciában oly veszély volt Oroszországra nézve, hogy az orosz kormány kényszerült erélyesen közbelépni, A XIX. század kilencvenes éveitől nagy pénzüsszegek érkeztek Galíciába, hogy a ruszofil párt kimúlása megakadályoztassék. Ezeket a pénzeket részben oroszbarát hírlapok és röpiratok kiadására fordították, amelyeket ezer meg ezer példányban osztottak szét ingyen a nép között, részint pedig nevelőintézetek föllállítására, amelyekben a tanuló paraszt fiatalságot dühös ruszofil agitátorokká és pártemberekké képezték ki. Mikor az általános választójog alapján megejtett legelső parlamenti választások, dacára az Oroszországból érkezett jelentékeny se-

gélypénznek, a ruszofilek határozott vereségével és az ukrainaiak fényes győzelmével végződtek, az orosz kormány megkettőztette az erőlködéseit. A mostani háború legelső napjainak története mutatja, mennyire tervszerűleg úzték az orosz agitációt. Ez az izgatás legintenzívebb volt a brodi—lemborg—szokali vonalon és előkészítette az utat az orosz seregek számára.

1907 után a ruszofilek ledobták álarcukat és mint „galíciai oroszok” mutatkoztak be, noha az egész pártban csak nagyon kevesen bírják az orosz nyelvet. Mert úgy áll a dolog, hogy az ukrainai ember Galíciában, akár ruszofil, akár ruszofob, soha nem képes az orosz nyelvet elsajátítani. Az ukrainai nyelvet pedig parasztnak tekintették a ruszofilek s e miatt maguk között kénytelenek voltak állandóan lengyelül beszélni. Az orosz sehogy se ment! A párt ma néhány ügyvédből és államhivatalnokból és sok papból áll, a kik jóakaró nagybirtokosok jóvoltából a legjobban jövedelmező állásokat töltik be, továbbá egy sereg fiatal emberből, akik orosz nevelőintézetekből kerültek ki és néhány tízezer elcsábított parasztból. Ezek abban a tévhitben élnek, hogy a nagy fehér cár ugyanazt a nyelvet beszéli, amelyen ők beszélnek, ugyanazt a hitet vallja, amelyet ők vallanak és csak a kedvező alkalmat lesi, hogy megszabadítsa őket a lengyel és zsidó igától. A ruszofilek dühe az ukrainaiak ellen vak és határtalan, valamennyi választásnál lengyel jelöltekre szavaznak, csak azért, hogy az ukrainaiakat megkárosítsák, minduntalan megostromolnak ukrainai gyűléseket és bojkottálnak mindent, a mi ukrainai. A büntetlenség, amely számukra a lengyel közigazgatás alatt biztosítva van, megsokszorozza az erejüket.

De még a ruszofilizmusnak ez az utolsó rohama se volt képes ártani az ukrainai ügynek Ausztriában. Ellenkezőleg, a teljes szakítás a ruszofilekkel, mint egy idegen, ellenséges nemzet hozzátartozóival — ez a szakítás, amely még családi és rokonsági kötelékeket is felbontott, csodálatos módon megerősítette az ukrainaizmust. Az ukrainai politikai pártok: a nemzeti demokrata, a radikális és a szociáldemokrata párt, nemes versenyben látott a nemzeti eszmények megvalósításának munkájához. A szegény parasztlakosság segélyezésére nagyszerű társulatok alakultak; az ukrainai értelmiség számának szaporítása céljából magániskolák és magángimnáziumok állítottak fel és végre éveken át kitartó politikai harc folyt — fájdalom, eredményelenül — egy ukrainai egyetem létesítéséért Lembergben. Efféle kulturmunkát az ide-

gen orosz nyelvet propagáló ruszofilek egyáltalán nem végeztek. De ezzel egyúttal a politikai látkörök is tágultak. Az általános választói jogért vívott küzdelemben az ukrainaiak az első sorban álltak, most a nemzeti autonómia programja áll az előtérben. *Valamennyi ukrainai előtt mint nemzeti eszmény lebeg a szabad Ukrajna, néprajzi határai közt.* Ennek az eszménynek a megvalósítása érdekében torna- és lövészegyletek alakultak, amelyeknek fejlődése, dacára az ukrainaiak gazdasági gyengeségének, meglepően gyors előhaladást tett. Az eszményhez vezető út világosan elő van írva. *Az ukrainaiak az egyetlen szláv nemzet, amelynek közvetlenül érdekében áll Oroszország veresége és meggyöngyítése.* Csak az Oroszország elleni küzdelemben támadhat föl a szabad Ukrajna. Még az ukrainai nemzet szabad fejlődése is csak Oroszországon kívül lehetséges. Mindenki megítélheti tehát mily reményeket fűznek az ukrainaiak Ausztria-Magyarország és Németország győzelmes lobogóihoz!

A mint tehát nyilván láthatjuk, kezdettől fogva két különálló orosz nemzet volt, két külön államra bontva, két külön nyelvel és kultúrával. Ennek pedig ma már az legutolsó rutén muzsik is teljes tudatában van: erre és nemzeti öntudatára megtanította őt világhírű költője, Sevcsenko Tárász, aki nemzetét Petőfi módjára tüzes verseivel Öntudatra ébresztette.

Utolsó üzenet

*Ukrajnaiak ! Hozzátok szól utolsó írásom.
Csendes búcsút kell intenem e rút földi kinnak.
Szívem nem fog zokogni többé bús léleksíráson.
Még néhány lassú szó: s ott leszek, ahol nem imák.*

*Ahol nem írnak és nem dalolnak
És ahol az isteni nagyoknak
A szürkével közös a sorsuk.*

*E földi életben Sevcsenko Tárász volt a nevem.
Panaszkodtam, sírtam: tájt elhagyott, árva nemzetem;
Ó, ha felemlhetném még egyszer elgyengült karom.
És gyilkos átokba fullna sötét-keserű dalom:
Ó, ha elhamvaszthatnám Szibéria förtelmeit
Szörnyű szenvedéseim iszonyú emlékeivel.
Ó, nemzetem ! Ne felejts el, fogadj szívedbe ! Szent hit
Ragyogott lelkembem érted és lányaidért.*

*Eljön a nagy nap és föltámad majd a régi Kiev.
A mi dicső, nagy királyságunk, melyért annyi vért
És annyi szent, ártatlan könyvet adtunk-
Szibéria nem lesz úr többé rajtunk.*

*Ukrajnaiak ! Isten veletek ! Nagyon halk már a szívem.
Érzem a dobogásán már a halál kezét,
De nektek azért még mindig rajongó s boszus hitet izent.*

*Szibéria rémes zenéjét ne felejtésétek el
S az ártatlan szívek szenvedéseit.
Eljön a nagy nap és feltámad Kiev.
Eljön a kor: a legszebb szerelmünk.*

*Ukrajnaiak ! Isten veletek Itt a halál!
Ne felejtésétek el Sevcsenko Tárász dalát:
Eljön a nagy nap és feltámad Kiev,
A mi nagy királyságunk: legszebb szerelmünk!*

(Pesti Napló 1914. X. 18.)

VII. Kultúra.

Ha a *kultúráról* mint egy önálló nemzet ismertető jeléről beszélünk, akkor nem a szó legtágasabb értelmében vett kultúrát értjük alatta, hanem azokat az ismert kultursajátságokat, amelyekkel Európa valamennyi nemzete bír.

Ukrajna egészen az európai kultúra-kör területén fekszik; de Nyugat- és Középeurópa nagy kultur-központjaitól való távolága nem maradt mélyreható következmények nélkül. Ukrajna kulturfoka alacsony és keleteurópai mértéket kell reá alkalmazni.

Az ukrainai falusi lakosság kultúrája egy tisztán földművelő nép ősi kultúrája. Régi, kereszténység előtt kulturbirtok az alapja; a régi pogány életnézetnek a fölvetett görög kereszténységhez kellett alkalmazkodnia. Ehhez még erős bizánci kulturbefolyások járultak és Nyugateurópától is átszivárgott egy és más. Ebből a keverékből keletkezett az ukrainai falusi lakosság úgynevezett ethnologiai kultúrája, amely hasonlíthatlanul magasabban áll az orosz népkultúránál és Ukrainában az idegen paraszt telepítvényesek körében nagy tömegeket asszimilált és ukrainizált. Ismert dolog pl., hogy a felbomlott kievi birodalmat meghódító litvánságot annyira ukrainizálta, hogy az új államélet hivatalos nyelve továbbra is az ukrainai maradt. Az ukrainai pa-

rasztot az ő magasabb kulturfoka az ázsiai gyarmatokban, sőt a Csöndes-óceán partjain is hatékonyan megvédelmezte az eloroszosítás elől.

Az ukrainai földnép telepeinek, épületeinek, ruházatának, táplálékának és életmódjának jelleme tökéletesen a földműveléshez alkalmazott és sokkal magasabb fokra emeli az orosz földnépnél. Nem csoda, hogy az ukrainai parasztok nem kötnek vegeyes házasságot oroszokkal, sőt csaknem soha sem laknak velük ugyanegy faluban. Még mélyebb szakadékot teremt a szellemi kultúra, amelynek gazdagságát az ukrainai nép nagyszerű szóbeli népirodalma tükrözi vissza. Ennek az analfabéta parasztságnak a bölcsészet-eszthetikai életnézete kifejezésre jut a sok ezer mélyértelmű közmondásban és példabeszédben, számos hősköltemény hirdeti a véres, de dicső múltat, népi epikus költészetét valóságos történelmi forrásként használta föl a történelmi írás, művészi tökélyű lírai és vallásos énekek páratlanul gazdag tömege szépíti a mindennapi életet. Ha a népszellem e termékeit nem gyűjtötték volna egybe ezer számra és ha nem merülnének föl folyvást újabbak, — senki sem hinné el, hogy ennél az elhanyagolt, évszázadok óta elnyomott népnél a valódi költészet ilyen gyöngyei fakadjanak. A gazdag etimológiai élet (erkölcsök és szokások), a magas fokon álló népies zene és népies művészet, (különösen a díszítő művészet), a türelmes, mély, de minden külsőség iránt közönyös vallásos érzés, a határozott individualizmus a családi életben, a nő magasabb állása és az egyenlőségen alapuló nagy társulati képesség, nagyon előnyösen különbözteti meg az ukrainai parasztot orosz szomszédságától. Az orosz paraszt valóságos állatnak tekinti nejét. Bízvást feltételezhetjük tehát, hogy a tehetséges ukrainai nép kitűnő anyagot nyújt nagy kulturfejlődésre. Senki se csodálkozhatik azon, hogy ma, aránylag alacsony kultúrfokon áll. Tudjuk, hogy milyen végzetes szerepet játszott a harmincéves háború Németország kultúrájának fejlődésében: az ukrainai nép 500 évig viselt hasonló sorscsapást, a tatárvilág terhét.

Az ukrainai értelmiség kultúrája immár egy évszázad óta épül föl e népkultúra széles alapján. Régebben sokáig ingadozott a lengyel és orosz kultúrbefolyások közt, de végre önálló utakra tért, hogy az európai kultúrbefolyások segítségével az ukrainai népet teljes nemzeti kultúrához juttassa.

VIII. Ukrajna jelentősége.

És most eljutottunk az *ukrainai nemzet* legutolsó és legfontosabb ismertető jeléhez: a *területéhez*. Voltaképen csak visszatérünk reá, mert határait és kiterjedését már a II. fejezetben ismertettük.

Bizonyára senki se fog Keleteurópában oly területet keresni, amely annyira egységes és zárt volna, mint Spanyolország, Olaszország, Franciaország. Ukrajna határai, az északi mocsarktól eltekintve, nyitvák; de Ukrainának az a minősége, hogy mint a Fekete-tenger széles hátvidéke, a Visztula vidékétől a Donig terjedő fönnsíkok egységes csoportja a Pontusban összpontosuló folyamhálózat; oly égalj, amely E. de Martonnet, a híres francia földrajzi írótt arra indította, hogy a *Climat Oukrainien-i* mint külön égaljtípust állítsa föl, a gazdag növény- és állatélet, — mindez az ukrajnai területet a nemzeti egységen kívül, nagy önállósággal és egyöntetűséggel tünteti ki Keleteurópa egyéb országai közt.

De nem akarjuk itt Ukrajna földrajzát megírni; csakis ennek a *területnek a jelentőségét* kell röviden értékelnünk.

Ukrajna legnagyobb jelentősége abban rejlik, hogy a Fekete-tenger és Elő- és Középzázsia küszöbén fekszik. Csakis Ukrajna birtoklása teszi lehetővé Oroszországnak a hozzáférést a Fekete-tengerhez. Oroszország összes kiviteléből súly szerint 70% és érték szerint 65% a Fekete-tenger kikötőin megy keresztül. A Fekete-tengeri orosz kereskedelmi hajóraj, Oroszország összes hajórajának számszerint 42% és tonnatartalom szerint 52%-át képviseli. Csupán a Dnjeperén járó folyamhajók tonnatartalma eléri Ausztria-Magyarország összes kereskedelmi hajójának tonnatartalmát. Csakis Ukrajna birtoklása teszi lehetővé Oroszországnak, hogy a Balkán és a tengerszorosok felé gravitálhasson, Törökországot és a Középtengert fenyegethesse. Csakis Ukrajna birtoklása teszi lehetővé Oroszországnak, hogy a kaukázusi tartományok fölött uralkodjék, Perzsiát szorongathassa és a legrövidebb utat kereshesse az indiai óceánhoz. Nem szabad elfelednünk, hogy Ukrajna a legrövidebb szárazföldi út mentén fekszik, Középeurópa és Keletindia közt és annak jókora darabja fölött uralkodik. Ez a tény már a legközelebbi jövőben a legfontosabb jelentőségű lehet.

Ukraina fekvésének jelentősége mellé méltóan törekszik az ország *természetes segélyforrásainak* jelentősége. Az ukrainai terület háromnegyed része kedvező a földművelésre és a bár szárazföldi, de egészséges égalj igen kedvező a földművelésre és a marhatenyésztésre. Ukraina természeti terményeinek ismertetését, a földkihasználás őseredeti módjainak ismertetésével fogjuk kezdeni.

Jelentékeny vadtermelés mellett a tengeri halászat a Fekete- és Azovi-tengerben 24.500,000 kgr. tengeri halat eredményez; az édesvízi halászat is nagyon jelentékeny.

Ukraina kihasználható erdőterületének térfogata 110,000 négyszögkilométer. A szántóföld területe Ukrainában több mint 45.000,000 hektár, vagyis 32%-a az európai Oroszország művelés alatt levő területének, míg Ukraina egész területe úgy viszonylik Oroszországhoz, mint 1 : 6. A szántóföldek az ukrainai terület 53%-át teszik; Európában csak Franciaországnak van több szántóföldje (56%). Ukraina évi termelése csupán búzában, rozsban és árpában 150.000,000 métermázsára rúg, vagyis egyenlő az orosz termelés $\frac{1}{3}$ -ával. A többi termények aránya körülbelül azonos. Ukraina répatermelése mintegy $\frac{5}{6}$ százalékát képezi az összes orosz termelésnek. A dohánytermelés eredménye meghaladja a 700,000 q-t évenként. Ukrainában vannak Oroszország legdúsabban termő gyümölcsös- és szőlőkertjei.

Ukraina marhatenyésztése több mint 30.000,000 szarvasmarhával rendelkezik, ami $\frac{1}{8}$ -a az európai orosz marhaállomány-nak, az aprómarha- és baromfitenyésztés nagyon jelentékeny és fölülmúlja Oroszország idevonatkozó tenyésztésének 50%-át.

E számokból látható, milyen jelentőséggel bír Ukraina, mint gabona- és huskamra Oroszországra nézve. Látni fogjuk, hogy Ukraina ásvány-gazdasága is kiváló szerepet játszik az orosz birodalom háztartásában. Ukraina vastermelése (főleg a kherzoni kormányzóságban az 1905-iki forradalmi évben) 31.000,000 q volt, vagyis az egész orosz birodalom termelésének 60%-a, 1904-ben pedig 69%-on fölül volt. Ukraina mangántermelése a világtermelés $\frac{1}{6}$ részét és az orosz termelés 39%-át képezi. Ukraina higanytermelése (1909-ben 320,000 kg.) az egyedüli Oroszországban. A Donec melletti széntelepek (23,000 négyszögklm.) 1905-ben 130.000,000 q kőszén termeltek, ami az európai és ázsiai Oroszország összes termelésének 79%-át képezi, egyéb ásványi kincseket, pl. petróleumot, turf át, foszforitot, kaolint, stb. nem is említve.

Ukraina fiatal gyáripára szintén mutathat föl néhány szép számot. 1905-ben itt 17.000,000 q nyersvasat nyertek (az orosz termelés 62%-át), 13.000,000 q acélt (58%), több mint 80% nyerscukrot, több mint 50% tiszta cukrot, stb. A fönnebb elősorolt számokból könnyen megítélhető, mekkora jelentőséggel bír Ukraina gabonakereskedelme a világ gabonapiacaira nézve.

Mit jelent ez a számhalmaz? Azt jelenti, hogy a Keleteurópa ország- és népisméiből összehordott régi közhelyeket bízvást a tudományos lomtárba lehet dugni. Azokban a könyvekben az állt, hogy Oroszország egységét a földrajzi viszonyok hozzák magukkal, hogy a gabonában gazdag déli vidékek az iparban gazdag központ nélkül nem létezhetnének és viszont. Ezzel egyszerűen csak szembe állítjuk a fönnt idézett számokat. Ezekből minden kétséget kizárólag kitűnik, hogy Ukraina Oroszországhoz való tartozása által nemcsak semmit se nyer, sőt ellenkezőleg vesz, mert természeti terményekben rejlő gazdagságával Oroszországnak gabonában szűkölködő vidékeit táplálnia és iparukat előmozdítania kell. Ukrainának nincs szüksége Oroszországra, ellenben Oroszországnak van szüksége Ukrainára.

Most pedig munkánk végéhez érven, bízvást kimondhatjuk, hogy: *Ukraina birtoklása által lett Oroszország azzá, ami és így Oroszország túlnagy hatalmi állását csak azáltal lehet letörni, ha Ukraina elszakítatik az orosz államtól.*

A nagy Bismarck annak idején gondolt erre ...

Az ukrainai kérdés fontosságát felismerte a nagy Bismarck is, aki 1888-ban Hartmann tollával nyíltan megíratta, hogy Európa békéjének egyedüli eszköze — Oroszország fölosztása három fő elemére, amelyekből tudniillik keletkezett is. Az első rész a Visztula és Njeman vonaláig terjed és lengyel-litván lakosságú terület, a második a Dnj esztertői a Donig és Volgáig, amely csupa ukrainai elemből áll, a harmadik a Volga és Don mögötti nagy-orosz (muszka) lakosságú vidék. Ha még a finneket is leszámítjuk, még akkor is mintegy 52 milliónyi (1888-ban), tehát elsőrendű európai államként maradna meg Oroszország, amely tovább is folytathatná eredeti és természetes rendeltetését: Ázsia civilizációját. A legtermészetesebb volna, Bismarck szerint, az ukrainai lakosságú délorosz területekből önálló kievi fejedelemséget alkotni. Szerinte az ukrainaiak elmuszkásítása lehetetlen, mert a köztük élő muszkák százalékszámára elenyészően csekély, az akkor 20 (ma már 30) milliónyi ukrainaiakhoz képest. Oroszországnak erejét tehát keletre és délre kellene fordítania és nem nyugat felé.

Oroszország világalraelmi törekvéseinek letörésére a legfontosabb, úgyszólván egyetlen mód az volna, ha a 30 milliónyi Ukraina fölszabadulna. Mint „Kievi fejedelemség” — akár Hohenzollern, akár Habsburg főség alatt — örökre végét vetné az orosz fenyegetéseknek az az új ország, mert két hatalmas erőforrása elsőrendű állammá tenné: a Fekete-tenger és a jó búzatermő fekete föld (csernozjom) birtoka. Ne feledjünk el emellett még egy harmadik fontos tényezőt sem: az ukrainai lakosság az egész országnak — a finnek kivételével — legintelligensebb, legiölvilágosultabb eleme. Csakhogy minden energiáját elszibbasztotta a muszka bilincs, ami miatt ez a nagy dolgokra hivatott nemzet a csendes busongás, a néma borongás szavaiban jelenti ki prófétái útján érzelmeit.

Ma nem szabad számára tüzes Sevcsenkoknak születniök s emiatt az egész nemzet a méla rezignálás csendességébe kényyszerült bele, amelynek alaphangját egyik híres lírikusának, Rudánszkij Istvánnak, itt következő verse olyan csodálatos művészi közvetlenséggel örökítette meg:

Szállj el szellő!

Rudánszkij István.

*Szállj el szellő Ukrajnára,
Hol elmaradt szívem párja.
Hol éjszemét hagytam én el.
Szállj el szellő a lelkeimmel.*

*Völgyek között ott egy dűlő.
Rajt' házikó, fák közti tölő,
Házikóban az én rózsám,
Az én rózsám, galambocskám.*

*Repülj szellő napkeltéig,
Onnan a világ széléig,
Világ szélén fehér ágyhoz,
Fehér ágyon a rózsámhoz.*

*Titkon-csöndben hajolj rája,
Rózsás-fejér orcájára.
Hajolj rája nesztelenül,
Nézd meg, talán már szenderül.*

*Hogyha alszik, föl ne ébreszd,
Említsd neki: kiért égett;
Kit szeretett, csókolgatott,
Kivel töltött sok jó napot.*

*Hogyha hallod sóhajtását,
Szíve hangos dobogását,
Hogyha szeme könybe lábad,
Hagyd sietve el a házat.*

*De ha szavát már feledte
S más üldögél már mellette:
Szakadj széjjel a völgy hosszán,
Ne téj vissza többet hozzám . .*

*Száll-száldogál egyre a szél,
Árva szívem már alig él.
Szálló szellő maradozik,
Szegény szívem hasadozik . . .
M. Szemle 1907. 18. sz.*

TARTALOM.

	Oldal
A magyarság jóindulatába	3
I. Bevezetés	5
II. Ukrajna területe	5
III. Az ukrainai nemzet	11
IV. A faj	15
V. A nyelv	17
VI. Történelem	22
VII. Kultúra	33
VIII. Ukrajna jelentősége	35

Költői mutatványok:

1. Ének Igor hadairól a palócok ellen	20
2. Sevcsenko: Utolsó üzenet	32
3. Rudánszkij : Szállj el szellő!	38